

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Римарчук Ольги Вікторівни на дисертацію Чепеля Олександра Васильовича на тему «Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Учасники кримінального провадження відіграють ключову роль під час здійснення кримінального судочинства. Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України учасниками кримінального провадження є сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, у тому числі викривач, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник. Кожен із перелічених учасників набуває властиві йому кримінальні процесуальні повноваження у залежності від стадії кримінального провадження, або обставин, які зобов'язують їх приймати участь. Серед таких є свідок та його адвокат. Важко уявити доказування кримінального правопорушення без використання такого джерела доказу як показання свідка. Для науки кримінального процесу розгляд проблемних питань щодо природи та процесуальних повноважень свідка є традиційним, проте до сих пір так і не знайшли єдиного підходу до вирішення наступних питань, як сутність та межі «імунітету» свідка, гарантії забезпечення його прав та законних інтересів

(зокрема, процесуальний порядок надання правничої допомоги), кримінальна процесуальна відповідальність, тощо.

Дисертаційна робота Чепеля Олександра Васильовича спрямована на вирішення питань, які стосуються процесуального становища свідка як учасника кримінального провадження, розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення правової регламентації та практики застосування норм, що регулюють питання набуття свідком своїх кримінальних процесуальних повноважень у кримінальному процесі України.

Рецензована дисертаційна робота містить концептуальні підходи до вирішення проблемних питань, що виникають у кримінальному процесі в межах реалізації свідком своїх повноважень під час кримінального провадження. Актуальність роботи підтверджується також і тим, що тема дисертаційного дослідження узгоджується із пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016-2020 рр., затвердженими Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.09.2016 р. та Планом заходів з її реалізації, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 693-р; Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275; Планом заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р. Вищевикладене засвідчує актуальність, теоретичну і практичну значущість обраної теми дисертаційного дослідження і тому не викликає сумнівів.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Опрацьований дисертантом обсяг матеріалу свідчить про достатній теоретичний та науково-методологічний рівень дослідження, його ґрунтовність та змістовність висловлених у роботі наукових висновків та пропозицій.

Методологічною основою предмету наукового дослідження стали спеціальні методи пізнання та традиційні методи для загальної теорії пізнання

як логічний метод (при викладі загального матеріалу, формулюванні висновків та пропозицій) (розділи 1, 2, 3); історичний (при аналізі генези розвитку інституту свідка в кримінальному процесуальному праві) (пункт 1.1.); порівняльно-правовий (при зіставленні точок зору різних авторів на окремі поняття, теорії, підходи тощо; при аналізі вітчизняного законодавства та законодавства зарубіжних країн) (пункти 1.1., 1.2., 2.3.); системно-структурний метод (під час розгляду різноманітних питань як структурної складової розроблюваної та реалізованої на сучасному етапі системи заходів, покликаної забезпечити належне процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі) (розділ 2); інформаційно-аналітичний (у процесі аналізу й узагальнення матеріалів періодичних виданнях, реферативних оглядів, матеріалів наукових та практичних конференцій, статистичних й аналітичних матеріалів судових органів та матеріалів кримінальних проваджень) (розділи 1, 2); метод наукового узагальнення (для встановлення теоретичних і практичних висновків, підведення підсумків роботи) (розділи 1, 2, 3) тощо.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

У даному дисертаційному дослідженні сформульовано низку нових наукових положень, висновків і пропозицій, які мають вагоме значення для теорії кримінального процесу та правозастосовної практики, що регламентують процесуальний статус свідка у кримінальному провадженні.

Ціла низка результатів і висновків, були отримані вперше і містять наукову новизну. Зокрема, вперше запропоновано декриміналізація відповідальність свідка за відмову від давання показань та застосувати як вид кримінальної процесуальної відповідальності адміністративний штраф, а у разі повторної відмови від давання показань – адміністративний арешт; запропоновані в авторській редакції визначення «показання» та «свідок». Удосконалено наукові погляди щодо нормативного закріплення поняття «привілеї свідка», випадки та процесуальний порядок їх застосування; гарантій

реалізації свідком свого права на захист; запропоновані зміни та доповнення до КПК України про унормування процесуального статусу «адвоката свідка (правозаступника)».

Дістали подальшого розвитку наукові підходи щодо: системи прав свідка та підвищення ефективності їх реалізації в кримінальному процесі (наділення свідка правом оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність суду, слідчого судді, прокурора, слідчого; заявляти відвід перекладачеві у разі його некомпетентності; випадки обов'язкового залучення адвоката під час допиту свідка тощо); системи обов'язків свідка та заходів забезпечення їх виконання в кримінальному процесі; наукові підходи щодо генези інституту свідка у кримінальному процесі України.

Результати дисертаційного дослідження представлені у 8 наукових публікаціях, з них: 3 – у фахових виданнях України, 4 – у збірниках тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях та 1 – у міжнародному виданні.

Таким чином, у роботі висвітлено низку нових для вітчизняної юридичної науки проблем та комплекс науково-обґрунтованих пропозицій і роз'яснень щодо процесуального статусу свідка, таким чином надаючи нового значення науковим поглядам у кримінальній процесуальній науці.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Чепеля Олександра Васильовича не викликають зауважень.

Як результат проведеного наукового дослідження сформульовано низку положень та висновків, які є оригінальними із елементами новизни, правильно структуровані, належним чином оформлені та мають теоретичне і практичне значення. Зазначені результати були досягнуті завдяки правильному застосування методології наукового пізнання та використаному емпіричному матеріалу. Дисертант у своїй роботі досяг балансу між висвітленням

практичних та теоретичних питань, досліджуваної теми, що дало можливість зробити висновки та рекомендації аргументованими та достовірними.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. В дисертаційній роботі представлено доктринальне бачення шляхів удосконалення процесуального статусу свідка та формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України в частині досліджуваної проблематики. Поставлені та визначені дисертантом завдання, мета, предмет та об'єкт дослідження є чіткими, осмисленими та відповідають загальним вимогам. Гарантією достовірності й теоретичної обґрунтованості наукових положень, сформульованих автором висновків і рекомендацій, є правильно визначені мета й завдання дослідження, структура та логіка викладеного матеріалу. Слід зауважити на наявності навиків автора вдало застосовувати загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, що забезпечили високій ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Таким чином поставлені наукові завдання виконані на належному методологічному рівні, оволодівши необхідними компетенціями для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що сформульовані дисертантом у роботі висновки та пропозиції впроваджено та використовуються у науковій (здійснення подальшої науково-дослідницького дослідження інституту свідка), законотворчій (подані пропозиції щодо внесення змін та доповнень до КПК України), практичній діяльності (надання рекомендацій слідчим, прокурорам, суддям, слідчим суддям, адвокатам а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації) та освітньому процесі (підготовка навчальної, методичної та наукової літератури, а також під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Кримінальний процес» та «Теорія доказів»).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота виконана державною мовою. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та положенню про присудження ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 204 сторінки, із яких основного тексту – 184 сторінки. Список використаних джерел міститься на 18 сторінках і налічує 180 найменувань та 1 додатку на 2 сторінках.

Анотація дисертації є узагальненим коротким викладом її основного змісту, в якій представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення, що дає повне уявлення про виконану здобувачем роботу. Анотація викладена українською і англійською мовами.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано ступінь її наукової розробки, зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, методи дисертаційного дослідження, емпіричну базу, сформульовано наукову новизну, практичну цінність результатів дослідження та зазначено інформацію про апробацію дисертації.

У розділі 1 «Свідок як учасник кримінального процесу» автором визначено генезу розвитку інституту свідка в кримінальному процесуальному праві. Так автор дійшов висновку, що інститут свідка спочатку вкоренився в нормах звичаєвого права (часи Середньовіччя), а потім поступово, з виникненням і розвитком держав та їх правових систем, закріпився в законодавстві. У стародавні часи процесуальні повноваження свідка (послуха та видуку) були обмежені і полягали у обов'язковості даванні показань в суді та відсутністю будь-яких прав. У подальшому в період існування монархічних держав – з'явилися вимоги щодо допустимості показань свідка і лише в другій половині ХІХ ст. через появу Статут кримінального судочинства 1864 р., статус

свідка почав змінюватися. У радянських період було скорочене коло осіб, які не підлягали допиту в якості свідків, а також був розширений обсяг обов'язків та обмежений обсяг прав свідка, чітке визначення поняття «свідок», його обов'язків і, тим більше, прав в радянському кримінальному процесуальному кодексі було відсутнє. Лише в КПК України (2012 р.) свідка було визнано учасником кримінального провадження, нормативно визначене поняття та його процесуальні повноваження, що, беззаперечно є позитивним моментом у розвитку інституту свідка. Автором було проаналізовано зміст та значення поняття свідка та запропоноване його авторське визначення. Також у дисертації встановлені та розглянуті підстави залучення особи до участі в кримінальному провадженні в якості свідка (фактична та процесуальна підстави). Дисертант здійснив аналіз такого джерела доказів як показання свідка та встановив його властивості за формою повідомлення, джерелом надання відомостей, значення для кримінального провадження та законність отримання. Також була запропонована авторська редакція поняття «показання».

У **Розділі 2** «Елементи процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі» дисертантом були проаналізовані складові кримінального процесуального становища свідка: його права, обов'язки та відповідальність. Забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження є невід'ємною частиною дієвості кримінальних процесуальних гарантій у кримінальному судочинстві, тому задля досягнення зазначеного результату автор прийшов до логічного висновку про необхідність підвищення процесуальної активності свідка в кримінальному процесі, шляхом розширення переліку його прав.

Збереження балансу між правами та обов'язками учасника кримінального провадження – запорука недоторканості його конституційних та процесуальних інтересів. Якість та обов'язковість виконання свідком своїх кримінальних процесуальних обов'язків залежить від форми їх реалізації у кримінальному провадженні, яка на думку дисертанта мають свої недоліки, потребують вдосконалення та чіткої нормативної регламентації.

У роботі встановлено, що обов'язком свідка є міра конкретно-визначеної, необхідної поведінки, встановлена державою та забезпечена можливістю притягнення осіб, які порушили дану міру до юридичної відповідальності. Таким чином наявність ознак неналежного виконання учасником кримінального провадження своїх обов'язків тягне за собою застосування примусу. Як зазначив автор у своїй роботі наявність обов'язків свідка передбачає наявність трьох видів відповідальності свідка як учасника кримінального провадження: процесуальну (накладення грошового стягнення чи застосування приводу (ч. 1 ст. 139, ч. 1 ст. 327 КПК України); кримінальну – введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, відмова свідка від давання показань та розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (статті 384, 385, 387 КК України); адміністративну – прояв неповаги до суду або Конституційного Суду України та злісне ухилення свідка від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (статті 185-3, 185-4 КУпАП). Дисертантом пропонується врахувати зарубіжний досвід та відмовитися від кримінальної відповідальності за відмову свідка від давання показань, передбачивши за це адміністративну відповідальність у вигляді адміністративного штрафу, у якості покарання за повторну відмову від давання показань, за рішенням суду, – призначати адміністративний арешт. Такий підхід, на думку автора, є більш розумним та збалансованим. Крім цього, сприятиме адаптації кримінального процесуального законодавства України до стандартів законодавства Європейського Союзу.

Розділ 3 «Перспективи вдосконалення процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі» присвячений дослідженню привілеїв свідка та права свідка на користування професійною правничою допомогою.

Дисертант наголошує на тому, що в КПК України передбачені випадки, коли свідки можуть відмовитися від давання показань, таким чином використовуючи «іммунітет свідка». У роботі розглянуто суть та зміст поняття «іммунітету свідка» та «привілеї свідка». Встановлено, що іммунітет свідка є

важливим правовим інститутом привілеїв та імунітетів, що забезпечує свідкам певні гарантії та захист їхніх прав та інтересів у кримінальному процесі. Привертає увагу наведена автором класифікація привілеїв свідка за наступними ознаками: а) характером правового інтересу, який вони захищають (особисті та професійні), б) обсягом (необмежені та обмежені), в) умовами дії (безумовні та умовні).

З'ясовано, що інститут привілеїв свідків потребує удосконалення. Так, відповідно до ч. 3 ст. 66 КПК України свідок має право відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, проте на думку дисертанта зазначений перелік осіб потребує розширення.

Привертає увагу аргументація та пропозиція автора щодо зобов'язання свідка давати показання відносно померлого близького родича чи члена сім'ї виключно у випадках необхідності реабілітації інших осіб. Саме за таких умов на думку дисертанта можливе досягнення балансу між публічним та приватним інтересами.

У роботі наголошено на недоліки процесуального порядку допиту малолітнього свідка. Для уникнення порушень прав та інтересів малолітньої особи запропоновано передбачити обов'язкове залучення адвоката, доповнивши новим пунктом ч. 2 ст. 52 КПК України.

З метою запобігання порушень чи обмежень стороною обвинувачення та судом привілеїв свідка у вигляді нероз'яснення особам, викликаним на допит, пропонується визнавати подані показання свідків недопустимими. У зв'язку із вище викладеним дисертантом наголошується про необхідність запровадження «асиметрію правил допустимості доказів» у КПК України.

Стаття 66 КПК України забезпечує свідка правом на отримання правової допомоги адвоката під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій. Проте, слушно автором зауважено про відсутність нормативного визначення адвоката свідка як учасника кримінального провадження, його процесуальних повноважень та процесуального порядку залучення у кримінальне провадження. У зв'язку із цим пропонується наділити

адвоката свідка наступними правами: мати побачення зі свідком до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування; надавати короткі консультації свідку під час проведення допиту та інших процесуальних дій; задавати, з дозволу слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, питання учасникам процесуальних дій; складати від імені свідка заяви, скарги, клопотання, інші правові документи; оскаржувати процесуальні рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; робити письмові зауваження щодо правильності та повноти записів у протоколі допиту та інших процесуальних дій; знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються прав та законних інтересів свідка.

Звернена увага на умови та випадки залучення адвоката свідка у кримінальне провадження. Також пропонується під час здійснення виклику свідка повідомляти про можливість отримання ним професійної правничої допомоги; у разі виникнення необхідності залучення адвоката під час проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій зобов'язати слідчого, прокурора перенести проведення зазначених дій на час доки не відбудеться зустріч свідка із адвокатом. Крім цього, дисертантом розглядалися випадки можливої безоплатної участі адвоката свідка у кримінальному провадженні.

Після кожного розділу та наприкінці дисертаційного дослідження наводяться **висновки**, які відповідають завданням та меті роботи, узгоджуються з отриманими результатами, мають належну аргументацію, є обґрунтованими і характеризуються належним рівнем достовірності.

Список використаних джерел зі 180 посилань на реферативні джерела у вітчизняних та зарубіжних виданнях.

Вище наведене дає можливість стверджувати, що дисертаційне дослідження Чепеля Олександра Васильовича відповідає існуючим вимогам та є завершеною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Чепеля Олександра Васильовича щодо процесуального статусу свідка у кримінальному

процесі рекомендується для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, науковцями при написанні статей та монографій, плануванні досліджень по даному напрямку.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. За результатами розгляду роботи потрібно також звернути увагу дисертанта на такі дискусійні положення:

Загалом позитивно оцінюючи наукову і практичну значимість дисертації Чепеля Олександра Васильовича, її наукову новизну, можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. Робота виглядала б дещо змістовнішою за умови, що при проведенні аналізу відповідальності свідка в кримінальному процесі було б використано досвід не тільки країн ЄС, а також групи пострадянських країн, до якої входить Україна. Ґрунтовний аналіз особливостей кримінальної відповідальності свідка в цих країнах значно посилив би висновки і дав би змогу отримати додаткові дані, спрямовані на покращення процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі.

2. Уточнення потребує позиція автора щодо доцільності вдосконалення юридичної конструкції ст. 222 КПК України, адже, автор лише перелічує її недосконалість, не наводячи прикладів з практики та без обґрунтування на основі статистичних даних притягнення свідків до відповідальності за цією статтею.

3. Заслужовує на увагу висновок дисертанта про необхідність вирішення питання однакового розуміння та правильного застосування концепції «асиметрії доказів» на рівні прийняття Пленумом Верховного Суду роз'яснень рекомендаційного характеру. Разом із тим, висновки автора були б більш обґрунтованими, якби Чепель Олександр Васильович запропонував власне бачення такого «роз'яснення» з його відображенням в додатках.

В той же час, вказані зауваження носять дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку роботи, аналіз змісту якої свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і високий науковий рівень, суттєве теоретичне і практичне значення.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Чепеля Олександра Васильовича на тему «Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення» є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

ВИСНОВОК

про відповідності дисертації встановленим вимогам

1. Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності. У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень інших авторів; дотримано вимоги норм законодавства про авторське право; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації. Зокрема, у рецензованій праці не виявлено ознак академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

2. Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими. Тема дисертації є актуальною, сформульовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для теорії кримінального процесу, але й для правозастосовної практики.

Отже, дисертація, представлена Чепелем Олександром Васильовичем, є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові науково-обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення наукового

завдання, що має істотне значення для розвитку української науки кримінального процесу та правозастосування.

Зважаючи на викладене, вважаю, що дисертація на тему «Процесуально-правове становище свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми, перспективи вдосконалення», яка підготовлена за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12.07.2019 р.) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Чепель Олександр Васильович, заслуговує на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**Доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

Ольга РИМАРЧУК